

УДК 94 (438)

Богдан Гальчак

СТОСУНКИ ЛЕМКІВ З УКРАЇНСЬКОЮ ПОВСТАНСЬКОЮ АРМІЄЮ

У статті автор розглядає діяльність українського підпілля на Лемківщині у 1945–1948 рр.

Ключові слова: Українська Повстанська Армія, Організація Українських Націоналістів, Лемківщина, партизан.

У дитинстві до моїх улюблених занять належало слухання розповідей про Лемківщину, звідки походили мої батьки. Про землю предків розповідали члени родини та знайомі. Я вислухав велику кількість розповідей. Очевидно, як буває в таких випадках, мої близькі надзвичайно ідеалізували край дитинства. Коли я вперше побачив землю предків на власні очі, був дещо розчарований. Тим не менше розповіді моїх близьких творили барвисту панораму Лемківщини – до акції “Вісла”. Розповідалося про карпатську природу, топографію місцевості, вигляд хат, життя лемків. На питання, які я задавав, діставав вичерпні відповіді.

Була тільки одна тема, якої мої співбесідники не хотіли чіпати. Стосувалася вона діяльності Української Повстанської Армії на Лемківщині. Самі не порушували цього питання ніколи. Коли питав я, були дуже стримані. Найчастіше я діставав відповідь, що “партизани” часами приходили до села, брали харчі й усе, чого потребували, а пізніше повертались до лісу. Важко було їм відмовити, бо вони були озброєні. Саме окреслення “партизан”, зрештою, мало для моїх співрозмовників швидше негативний характер. Цим словом називали також банди грабіжників, що робили напади на лемківські села як у період II світової війни, так і в повоєнні роки. Оклик: “Партизани в селі!” – був сигналом для мешканців, що треба сховати все, що має більшу матеріальну вартість.

Коли я питав, чи лемки зверталися по захист від УПА до польської міліції, відповіддю було найчастіше “знизування плечима” й прикрі уваги на тему бойового духу тогочасних польських поліцейних сил. На думку лемків, функціонери були відважні в стосунку до цивільного населення, але УПА боялися панічно. Додавали при цьому, що якби хтось спробував поскаржитись на “партизанів”, то вони би пришли вночі й повісили. Крім того, мої співрозмовники визнавали, що в УПА були також “свої”, тобто лемки. Натомість польське військо і міліція “своїми” напевно не були.

Постава населення, депортованого з Лемківщини, виразно контрастувала з поставою давніх мешканців Надсяння, з якими я також мав контакт у дитячі роки. Вони також охоче оповідали про “край дитинства”, але їхні розповіді концентрувалися в основному навколо УПА, що її жовніри були для них героями. Колоритно оповідали про сутички партизанів з польським військом. Не уникали теми власної ролі в конспірації. Навіть присутність поляків серед слухачів не справляла на них враження. Відмежування лемків від УПА дратувало їхніх земляків з Надсяння. Це, однак, не мало великого значення для оточення. Ще в шістдесяті роки лайливі окреслення “бандити” чи “уповці”, скеровані до моїх близьких, не були рідкістю.

Мої дитячі спогади збігаються з інформаціями, накопиченими органами комуністичної “безпеки”, яка протягом цілого часу ПНР пильно стежила за середовищем української меншості за посередництвом розбудованої мережі таємних співпрацівників. Як впливає з рапортів інформаторів, у лемківському середовищі сильно було закорінене переконання щодо “незаслуженої карі”, яка спіткала лемків. Адже акцію “Вісла” інтерпретовано як кару за діяльність УПА. Лемки доводили, що та формація практично не діяла на теренах Лемківщини, а якщо навіть діяла, то участь лемків у цьому була мінімальна [1, с. 282]. На даний момент важко ствердити, в якому ступені лемки декларували подібні погляди щиро, а

в якому ступні це був з їх сторони зумисний камуфляж, призначений для польського оточення і для влади.

Також у спогадах, опублікованих у Польщі, після падіння комунізму лемківське населення неохоче піднімало питання, пов'язане з УПА. Роман Хомяк, який походить з села Вавжка у Грибовському повіті, ствердив, що в 1945–1947 рр.: “...про українських партизанів ми ще нічого не чули” [2, с. 26]. Ярослав Зволінський, згадуючи молодість у селі Флоринка, також у повіті Грибів, ствердив, що: “...тут і там почали кружляти оповідання, що в горах за Кросном і Перемишлем грабують банди і польське військо веде з ними боротьбу. До цієї пори ніхто, а може майже ніхто не чув і напевно не розумів, що то “реакційні і націоналістичні банди з-під знаку УПА”, як тоді їх називали. Також звістки про триваючу боротьбу з якимсь реакційним підпіллям і гітлерівськими недобитками мешканці вважали за “відгуки війни”. Ніхто не сприймав цього поважно. У тій частині Лемківщини було дуже спокійно” [3].

Цитовані спогади – це своєрідна спроба “заклинання” минулого. Адже у Грибовському повіті УПА діяло відносно інтенсивно. У жовтні 1946 р. перебувала в тому регіоні сотня Романа Гробельського “Бродича”. Партизани роззброїли пост міліції у Флоринці. Під селом Брунари, недалеко від Вавжки і Флоринки, розігралася 5 жовтня битва з Військом Польським [4, с. 372–374]. Як Хомяк, так і Зволінський повинні були знати в молоді роки значно більше на тему українських партизанів, ніж схильні були визнати в своїх спогадах.

Опублікований у 1996 р. у Вроцлаві збірник лемківських щоденників містить спогади Любомири Бінчакової-Тьолки, яка також походить з околиць Грибова [5, с. 27]. Вона визнала, що: “Хоча утихли вже військові події на бойових фронтах, у моїй родинній стороні тривали бої (...) А скільки ж неспокійних ночей мусили ми пережити, коли вдалині було чути стрілянину, а коли вона стихала, інколи стукіт до дверей і наказ, аби відчинити, а на дворі військові, які вимагали їжі, пиття, часами простирадел, білого полотна для перев'язки поранених і т.д.” [6, с. 27–28]. Це інший образ повоєнної реальності, ніж той, що постає зі спогадів Хомяка чи Зволінського. Однак авторка не інформує, між ким точилися бої. Не знаючи історії регіону, можна було б судити, що конфлікт тривав між урядовими силами і польським антикомуністичним підпіллям.

Поза цим випадком жоден з авторів, представлених у згаданому томі спогадів, про діяльність УПА не згадав навіть опосередковано. Семан Мадзелян ствердив, що лемківське населення в Новосондецькому повіті не сприяло “бандерівцям” і початково мало надію, що їх не охопить акція “Вісла” [7, с. 102]. Так зрештою обіцяла польська влада, котра, однак, остаточно “пошила наївних лемків у дурні”. Ян Павелчак згадав прекрасні стосунки з малим прикордонним гарнізоном Війська Польського в селі Граб у 1945–1947 рр. [8, с. 117]. Проблему УПА оминула також Надя Віслоцка з Лабової [9, с. 139]. Тим часом власне в Лабовій мала місце хіба найбільш відома акція УПА в західній Лемківщині. 27.06.1946 р. село зайняли об'єднані відділи УПА “Смирного” і “Горислава” [10, с. 74]. Роззброєно і спалено місцевий пост поліції, а також спалено хати, що залишились після виселеного до СРСР лемківського населення. Частина з них уже була заселена польським населенням.

У 90-ті рр. відкрите писання про УПА не загрожувало вже поважними наслідками в Польщі. Видавалися спогади колишніх жовнірів УПА [11]. Мало правдоподібно, щоб на поставу авторів цитованих спогадів впливав страх репресій.

Намагання “замовчати” питання, пов'язані з діяльністю УПА на Лемківщині, не дивує у лемків “русинської” орієнтації, які не вважали себе за українців. Представлення лемків як жертв “українського націоналізму” є одним із елементів “русинської” ідеології [12]. Тим не менше лемки, які ототожнюються з українцями, також стримано висловлюються на тему УПА.

В “Українському Альманасі” за 2008 р. опубліковано спогади Івана Пецуха про село Брунари в Горлицькому повіті [13, с. 37]. Автор не приховує факту, що понад 10 молодих людей з його рідного села вступило до УПА. Разом з тим він мало пише про активність українських партизанів з околиці. Згадує про них, власне, тільки раз. Як інформує, під час одного з нападів банди грабіжників (село досвідчило багато таких випадків) мешканці підняли тривогу. “Коли в селі підняли тривогу і крик, почули це стрільці УПА, сотня яких

розбила табір на горі Кичера. Почали стріляти в керунку хати Потоцького. Виявилось, що злодії вже вивели зі стайні пару коней (...), але як почули вогонь стрільців, кинули коней і втекли” [14, с. 58]. Ця подія появляється, зрештою, досить часто в розповідях давніх мешканців села Брунари*.

З іншого боку, можна зустрітися з поглядами, що підтримка для УПА була в Лемківщині повсюдною. Українська письменниця Марія Остромира в історичній повісті “Лемківщина в огні” представила ситуацію на Лемківщині в 1944–1947 рр. як всезагальне повстання населення, керованого УПА [15]. Така картина мало правдоподібна в лемківських реаліях, незважаючи на те, що авторка розгорнула акцію на лемківсько-бойківському пограниччі, де активність УПА фактично була відносно інтенсивна.

Діяльність УПА на Лемківщині вже була темою численних історичних досліджень [16]. Можна одночасно ствердити, що УПА діяла в цьому регіоні. Дане питання не підлягає сумніву. У загонах УПА воювала також певна кількість лемків. Наскільки вона була великою, в даний момент не можна встановити. Курінь Василя Мізерного “Рена”, головним регіоном діяльності якого були Бещади, свого часу називався “лемківським”. З цього можна було б зробити висновок, що служила в ньому значна кількість партизанів з Лемківщини. Зрештою зі збережених спогадів командуючого однієї сотні – Степана Стебельського “Хріна”, який діяв у Сяноцькому повіті, випливає, що більшість його стрільців становили лемки [17, с. 475]. Проблема полягає в тому, що в українській традиції окреслення Лемківщина стосується не тільки Бескиду-Ниського, але також частини середніх і західних Бещадів, авідтак ціла південна частина Сяноцького повіту зараховується до історичної Лемківщини [18, с. 74]. Тим часом у Польщі до Лемківщини зараховується тільки невелика частина Сяноцького повіту [19, с. 1]. Більшість українських мешканців цього повіту зараховується до бойків.

Чи служба в лавах УПА завжди означала виразно сформоване почуття української національної ідентичності? Це викликає сумніви. Тільки частину стрільців складали добровольці. До УПА провадився також примусовий набір. Відмова могла споводувати поважні наслідки для “новобранця”, а також цілої його родини. Молодих людей зрештою не важко було заохотити вступити до військової частини в ситуації триваючої громадянської війни, коли стан безборонного цивільного населення був винятково тяжким, а посідання зброї та приналежність до збройної формації запевняла ілюзорне почуття свободи.

У 1944–1945 рр. серед українського населення, що мешкало в межах польської держави, провадився набір до Червоної Армії. Він формально мав добровільний характер, а фактично – примусовий. До новобранців, за радянським звичаєм, ставились як до “гарматного м’яса”, висилаючи їх після короткої підготовки на передову лінію фронту. Багато молодих людей дезертирувало зі служби й ховалося в горах. Частина з них потрапила до лав УПА. Нерідко сліпий випадок присуджував, чи молода людина потрапить до УПА, чи до Червоної Армії. Однак у загонах УПА провадилася виховна робота. Спеціально вибрані “політвихователі” провадили підготовку стрільців, намагаючись розвивати в них почуття української ідентичності.

Ярослав Сирник стверджує: “У списку кур’ерів З.Ч. [Закордонних Частин] ОУН-Б, перекинутих на терени Польщі в 1948–1954 рр., що діяли на території Вроцлавського воєводства, а також осіб, що підозрювалися або оскаржалися за співпрацю з ними, на 52 особи – десять походило з Західної Лемківщини (з місцевостей Маластув, Пентна, Брунари, Ропіца)” [20, с. 583]. Функції кур’ерів виконували давні жовніри УПА, які в 1947 р. перейшли на Захід. Щоб узяти участь у такій ризикованій діяльності, треба було бути глибоко ідейними людьми. Відтак принаймні частина партизанів УПА з Лемківщини складалася з жовнірів, відданих своїй справі, які добре знали, за що воюють.

---

* Згідно з іншою версією поблизу села не було тоді жодного відділу УПА. Постріли віддав один із мешканців села, на прізвище Бетлей, котрий мав карабін. Стріляв у небо, “щоб злякати”. Раніше наказав запалити купу деревини. Складалося враження, що село викликало на допомогу партизанів, які відповіли вогнем. Нападаючі втекли. Бетлей не хвалився пізніше своїм учинком. Мовчали також ті кілька осіб, які бачили його з карабіном.

УПА діяла передусім у східній частині Лемківщини. Мала відносно сильну підтримку в селах, що лежали в долині ріки Ослави. Перші спроби перенесення діяльності УПА на західну Лемківщину робилися вже в 1945 р., але без значних успіхів. Тільки в 1946 р. постав у цьому регіоні загін під командуванням Михайла Федака “Смирного” [21]. Він діяв у повітах Новий Сонч і Горлиці. “Смирний” був лемком. Його загін складалася також переважно з місцевих лемків. Загін Федака початково була невеликою бойовою групою, яка істотно зросла у 1946 р.

Командування військових частин Війська Польського, направлених до боротьби з УПА, оцінювало в червні 1947 р., що кількість членів загону нараховує близько 70 партизанів [22, с. 301]. Артур Бата зауважує, що в 1946–1947 рр. загін налічував близько 100 чоловік [23, с. 93]. З точки зору Анастасії Цесарської – сестри Федака й водночас зв’язкової – кількість членів загону в період найбільшого розвитку налічувала 120 партизанів [24]. Неясним є статус військової одиниці в структурі УПА. Підвладні низивали свого командира “сотником”, а загін – “сотнею” [25]. Однак це, правдоподібно, була назва неофіційна, не визнавана командуванням УПА. Партизани “Смирного” організовували засідки на менші військові частини Війська Польського й грабіжницькі банди, що не давали спокою лемківським селам, атакували пости міліції [26]. У вересні 1946 р. сили УПА в західній Лемківщині зміцнилися. На цей обшар перейшла сотня Романа Гробельського “Бродича”. Тим не менше польське командування також додатково стягнуло військові частини [27].

Діяльність УПА на теренах Лемківщини ніколи, однак, не розвинулася ширше. Найвиразніше свідчить про це той факт, що в 1947 р. не провадилося на тих теренах військових операцій з метою розгрому партизанських загонів [28]. У Бешадах тим часом проти курія “Рена” проведено у травні – червні 1947 р. велику військову операцію при підтримці авіації. Вона змусила “бешадські” сотні УПА звільнити територію польської держави й перейти на “радянську” сторону [29, с. 427]. На Лемківщині обмежилися до виселення мешканців. Загонів УПА, що діяли в цьому регіоні, комуністична влада не вважала за поважну загрозу. Фактично по закінченні акції “Вісла” діяльність УПА в цьому регіоні вигасає, хоча в парадоксальний спосіб партизанські загони перетривали на Лемківщині винятково довго (до 1948 р.).

Чому лемки, а принаймні частина цієї громади, підтримували УПА? Наскільки сильною була підтримка патризанів зі сторони цієї громади? Погляди на цю тему в польських історичних дослідженнях різні. Станіслав Валах, колишній працівник Повітового Уряду Публічної Безпеки в Новому Сончі ствердив в опублікованих у 1971 р. спогадах: “Смирний” мав підтримку серед українського населення й почасти лемків, котрі, хоч в етнічному сенсі нічого спільного з українцями не мали, то однак внаслідок насадженої націоналістичними діячами пропаганди “самостійної незалежної України”, а також ворожої шовіністичної нагонки проти польського народу, частково улягли їхнім впливам. А ті лемки, які не піддалися пропагандистським впливам, були змушені до “української” лояльності за допомогою терору” [30, с. 91]. В іншому місці він ствердив: “Не були теж рідкістю випадки, коли лемки допомагали нам у боротьбі з озброєними бандами” [31, с. 93]. Валах однак не uznав за потрібне у будь-який спосіб осудити виселення в межах акції “Вісла” лояльних по відношенню до влади представників лемківської громади.

Також Артур Бата, колишній учасник боїв з УПА ствердив: “Стосунок значної більшості лемківської нації до УПА був негативний. Незважаючи на великі старання командування, на Підкарпатті вдалося створити тільки одну лемківську сотню “Смирного”. Як на громаду, що налічує понад 100 тис. осіб, осягнення справді невелике” [32, с. 212]. Бата дозволив собі навіть на недвозначну критику акції “Вісла”: “Погляд на лемківську проблему з дистанції може наводити на думку, що поповнено шерех помилок у ході репатріаційної акції. (...) Якби не діяльність УПА, лемківська справа була б напевно розважена спокійно, без зайвого поспіху й без похопних кроків” [33, с. 214].

Казімеж Пудло у виданій у 1987 р. монографії, присвяченій лемкам, висловив наступну точку зору: “Лемки були “по обох сторонах барикади”. Крім тих, які, улягаючи пропаганді

ОУН, йшли на співпрацю з УПА або були до неї змушувані, знаходилися й ті, що брали участь у боротьбі з гітлерівськими фашистами” [34, с. 27]. Однак акцію “Вісла” він вважав необхідною й цілковитою відповідальністю за неї обтяжував українське підпілля.

Не можна не побачити, що згадувані автори мали подібну інтенцію. Йшлося про “вбиття клину” в середовище української меншості в Польщі. З одної сторони, цитовані автори охоче інформували про випадки лояльної поведінки лемків у стосунку до комуністичних влад, а також допомоги в боротьбі з УПА, а з іншої сторони покладали цілковиту відповідальність за виселення лемків до СРСР і акцію “Вісла” на українських партизанів. Це було згідне з політикою влади ПРЛ, яка ідентифікувала лемків як складову частину українського етносу, але одночасно прагнула до розв’язання антагонізмів у середовищі української меншості [35, с. 257].

Сучасні польські історики займають дуже різні позиції, піднімаючи питання стосунку лемків до УПА. Анджей Леон Сова підсумував проблему коротко: “В активі УПА було багато лемків, м.ін. був вїт Кузьміни, сотник “Хрін” (Степан Стебельський) і виконуючий там у часи війни функції коменданта посту поліції сотник “Бурлака”. З Лемківщини теж потрапила до УПА значна кількість стрільців” [36, с. 277]. У цитованому фрагменті автор допустив фактографічну помилку, оскільки ані “Хрін”, ані “Бурлака” не походили з Лемківщини* [37, с. 44, 138].

Гжегож Мотика у своїй праці досить широко представив діяльність УПА на Лемківщині [38]. Та водночас він не окреслив однозначно стосунок лемків до українського підпілля, зазначаючи, однак, що їх підтримка УПА була досить слабкою в західній частині регіону. На думку Богдана Горбаля, “А була на Лемківщині організацією, впровадженою ззовні, і розбудовували її не лемки” [39, с. 56]. Дослідник однак зауважив, що лемки допомагали партизанам, постачаючи харчі, запевняючи медичну допомогу, зв’язок і розвідку.

Як видно, цитовані історики не можуть однозначно зінтерпретувати стосунок лемків до УПА. Вони уникають цього питання або впадають у протиріччя, стверджуючи, що УПА на Лемківщину проникла ззовні, а лемки її підтримували. Польські автори особливо наголошують на факті, що українське підпілля змушувало лемківське населення до покори за допомогою терору.

Терор є нерозлучним супутником партизанської війни. Ніколи не було партизанів, які б не застосовували терору по відношенню до власного населення, якщо воно не виявляло належного запалу в допомозі своїм захисникам. До улюблених методів покарання неслухняних, що їх використовувала УПА, належало биття киями (“буки”). Іван Дмитрик, колишній партизан УПА на Лемківщині, визнав у своєму щоденнику, що по відношенню до нахилу лемків доносити “часом” треба було “буками” спровадити їх “на істинний шлях” [40, с. 239]. За більш поважні злочини застосовувалася кара смерті. Її виконували через повішення або постріл у потилицю*. Часом езекуція мала характер “символічний”, але найчастіше “реальний”.

За підрахунками польських істориків, у 1945–1948 рр. з рук українського підпілля загинуло в Польщі близько 600 цивільних громадян [41, с. 526]. Майже половину з них склали українці, яких забито за обвинувачення в зраді. Певна їх кількість припадала на Лемківщину. На думку Анастасії Цесарської, схильним до видавання вироків смерті був “провідник” першого району ОУН “Сокіл”. “Смирний” старався гальмувати його діяльність. До виконання деяких вироків не дійшло внаслідок спротиву “Смирного”. Цей погляд сьогодні важко перевірити. Покарання з рук УПА були для лемків дуже болісними, оскільки вимірялися “своїми”.

Тим не менше друга сторона принаймні “не лінилася”. Щоб дістати інформацію про партизанів, переважно застосовувалися тортури. З арештантів жорстоко знущалися в ході допитів у Відділах Безпеки і в спеціально організованих у селах місцях страти. Били функціонери “безпеки”, міліціонери і жовніри. Роман Хомяк свій допит описав наступним

---

* Степан Стебельський народився в селі Голунь у повіті Калуш, а Влодзімеж Щигельський у Львові

чином: “Сержант (...) з усієї сили ударив мене в груди три рази, я захитався, а він схопив мене за волосся на голові й перевернув на лавку, яку завчасно приготували, сержант тримає мене за волосся, двоє за руки, а поручник Левандовський і Юрек Твардовський б’ють мене ясеневими палицями по цілому тілу, я страшно кидався, страшно кричав, перевернув лавку, запхали мені уста ганчіркою й придушили мене, аж я втратив свідомість (...) Кинули мене другий раз на лаву, троє тримають, а обидва поручники б’ють, Юрек так змучився, що аж кинувся на лежанку, а його місце зайняв інший, б’ють мене, я знову стратив притомність, облили мене водою (...) На третій раз знову перевернули мене на лаву і б’ють, і знов я стратив притомність, за третім разом довго не могли мене привести до свідомості, то поручник Левандовський так мене бив по лицю, що лопнув у мене нерв в усі (...) Ще їм того було замало, поручник закрив мені драти на великі пальці й казав мені вкласти руки до кишені, а сам крутив ручку від апарату, який витворює струм, я попросту кричав не по-людському, а руки мені так било, що порвалися кишені в піджаку. А ще одно вбивці придумали для мене, кинули мене на підлогу, ноги на лавку, і знов одні тримали, а поручник Левандовський бив мене ясеневу палкою по підшвах, аж вона в нього зламалася” [42, с. 36–37].

У більшості лемківських родин принаймні одна особа пройшла через подібний допит*. Доля лемків цілковито залежала від волі функціонерів і жовнірів, котрі могли зробити з ними все, без жодних наслідків**. Від вироку українського підпілля можна було втекти. Від “безпеки” втечі не було. Якщо лемки приймали рішення допомагати партизанам, то напевно страх перед помстою підпілля не був головною причиною.

Цікавим джерелом пізнання обличчя лемків у 1945–1947 рр. є рапорти жовнірів УПА і діячів ОУН. Степан Стебельський “Хрін” згадував, що коли був у серпні 1945 р. скерований за наказом командування до Сяноцького повіту, зустрівся з недовірливим ставленням з боку місцевого населення. Однак йому вдалося здобути в нього довіру й створити загін: “Щоб заслужити прихильність лемків – моє перше гасло звучало: “Ідемо захищати ваші села”. Допіру по кількох місяцях я почав говорити про оборону цілої Лемківщини. В кінці я поширив їх політичний горизонт на цілу Україну” [43, с. 475]. Ці уваги, однак, відносилися до лемківсько-бойківського пограниччя.

Оцінка населення західної Лемківщини в рапортах УПА була значно критичніша. У період 28.11.–10.12.1945 р. група партизанів з курія “Рена” зробила розвідку в цьому регіоні. На підставі їх повідомлень “Рен” склав рапорт. У ньому він однозначно ствердив негативний стосунок місцевого населення по відношенню до українських партизанів: “До нас і до нашого руху ставляться обережно і з недовірою, бажаючи виробити добру опінію в урядових елементів, майже кожен українець-лемко готовий донести про те, що знає про наш рух, нашу працю серед людей, і з цього powodu тут масово поширюється доносительство. (...) До нас ставляться як до людей, що повтікали з Червоної Армії, або чимсь завинили перед владою, і в зв’язку з цим не мають іншого виходу, як сидіти в лісі; називають нас партизанами, “лісними”, дуже рідко бандерівцями, при чому виводять значення цього окреслення від слова – банда, взагалі не говорять про нас: українські повстанці” [44, с. 297].

Критично оцінювала поставу лемківського населення також Ірена Тимочка “Христя”, діячка сіті ОУН. Її скеровано на Лемківщину в 1946 р. Від лютого 1947 р. вона виконувала функції провідника “надрайону” “Верховина” і керувала українським підпіллям на Лемківщині. На її думку, “терени, положені на захід від Дукельського перевалу, які населяють лемки, були для організації одним великим невідомим. (...) Населення не мало найменшого поняття про ОУН і УПА, їх членах і діяльності, що гірше, не чула в собі жодних органічних зв’язків з українцями, вважаючи себе чимсь відрубним, чужим” [45, с. 86–87].

---

* Тяжко скатований був також стрий автора цього тексту – Ярослав Гальчак.

** В мою маму закохався міліціонер. Вона категорично відкинула його зальоти. Мала чоловіка і родину. Він був, однак, дуже настирний. Колись увірвався до нашої хати й застрелив маму в присутності мене і моїх братів і сестер. Не поніс за це жодної кари. Своему начальству сказав, що це був нещасний випадок, і йому повірили. Не провадилося жодного слідства.

Подібний образ лемків постає у спогадах Івана Дмитрика [46, с. 220–221]. На його думку, лемківське населення в 1945 р. ставилося свідомо вороже до українських партизанів. Ситуація змінилася в 1946 р., коли частина лемків почала підтримувати УПА. Однак, далі не бракувало доносителів.

Представлені рапорти діячів українського підпілля відтак вказують на лемків як людей, що не вірять чужим, які не ототожнюються з українською нацією та є схильні до доносьства. Подібних поглядів, однак, не містить щоденник “Смирного” [26]. Можна зробити висновок, що його співпраця з лемківським населенням склалася добре. Він не нарікав на доносьство. Валах визнав, що розпочаті проти “Смирного” облави не поводитися, оскільки його завжди попереджало місцеве населення. У жовтні 1947 р. “Смирний” разом з групою партизанів перейшов до Чехословаччини. Майже рік він укривався в околицях місцевості Свіднік (Švidník) завдяки допомозі місцевого русинського населення [47].

Можна ствердити, що постава лемківського населення по відношенню до УПА еволюціонувала. У 1945 р. українське підпілля мало впливи тільки у східній Лемківщині. У 1946 р. зросли симпатії до УПА також у західній частині регіону. Це, несумнівно, мало зв’язок з посиленням у той час акції примусових переселень до СРСР. Постава лемків по відношенню до українських партизанів була також залежна від локальних командирів УПА. “Хрін” і “Смирний” добре розуміли специфіку лемківського населення і могли її прихили до себе.

Підтримка УПА, однак, ніколи не була такою сильною на Лімківщині, як, напр., у Бещадах. Важко цьому дивуватись. Національна свідомість цього населення допіру формувалася. Однак навіть для національно свідомих лемків рішення про підтримку підпілля було трудним. Вони здавали собі справу, наскільки малоправдоподібним є те, аби висунута далеко на захід Лемківщина увійшла до складу української держави. З загальноукраїнської перспективи постава лемків не була, однак, винятковою. З УПА ідентифікувалася тільки частина української нації. ОУН не мала більш поважних впливів на східній Україні. Значно більше українців служило в Червоній Армії, ніж в УПА.

По акції “Вісла” у лемківській громаді запанувало пригноблення і апатія. Багато людей мало претензії до українського підпілля, що не захистило їх від депортації. Часом чулися ошукані. На Відзисканих Землях вони зіткнулися з польським населенням Волині й Галичини, що вороже ставилось до УПА. Неохоче признавалися до зв’язків з українськими партизанами, а частина лемків почала пропагувати міф, що на Лемківщині не діяло українське підпілля. Поширення таких поглядів не принесло лемківській громаді жодної відчутної користі.

Діяльність українського підпілля на Лемківщині в 1945–1948 рр. – це частина історії лемків, від якої не можна себе “відтяти”. Діяльність УПА не оцінюється однозначно. Не можна однак забувати, що в ті важкі часи, коли тривали brutальні переслідування лемківського населення, тільки УПА захистила його. Жовніри УПА, що полягли в лісах Лемківщини, боролись також за лемків і їх право залишитись на землі предків.

Список використаних джерел

1. *Syrnyk J.* Kwestia łemkowska w działalności Służby Bezpieczeństwa. In: *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa.* – Legnica-Zielona Góra, 2007. – S. 282.
2. *Chomiak R.* Nasz łemkowski los. – Nowy Sącz, 1995. – S. 26.
3. *Zwoliński J.* Rapsodia dla Łemków. – Koszalin, 1994.
4. *Motyka G.* Tak było w Bieszczadach. Walki polsko-ukraińskie 1943–1948. – Warszawa, 1999. – S. 372–374.
5. *Bińczarowska-Ciołka. L.* Problemy Łemków po II wojnie światowej. Niektóre wybrane zagadnienia – formą wspomnień // *Mniejszość w warunkach zagrożenia. Pamiętniki Łemków.* – Wrocław, 1996. – S. 27.
6. *Ibidem.* – S. 27–28.
7. *Madzela S.* Spowiedź z nie popełnionych grzechów // *Mniejszość w warunkach zagrożenia.* – S. 102.
8. *Pawelczak J.* Wspomnienia moje o tragedii mego narodu // *Mniejszość w warunkach zagrożenia.* – S. 117.
9. *Wisłocka N.* Wspomnienia. In: *Mniejszość w warunkach zagrożenia.* – S. 139.
10. *Halczak B., Śmigiel M.* Działalność oddziału UPA Mychajło Fedaka “Smyrno” w Beskidzie Niskim w latach 1945–1948, “In Gremium. Studia nad historią, kulturą i polityką”. – Tom 1. – Zielona Góra, 2007. – S. 74.
11. *Zakerzonja.* Wspomnienia żołnierzy Ukraińskiej Powstańczej Armii. – Tom I. – Zebrał i opracował Bogdan Huk. – Warszawa, 1994.

12. *Duć-Fajfer H.* Podstawowa charakterystyka terytorialna, etnograficzna, etniczna, kulturowa i religijna Łemkowszczyzny w ujęciu historycznym // *Mała Łemkowyna jako region społeczno-gospodarczej aktywizacji.* – Warszawa, 2004.
13. *Пецих І.* Село Брунари // *Український Альманах 2008.* – Warszawa, 2008. – S. 37–58.
14. *Ibidem.* – S. 58.
15. *Остромира М.* Лемківщина в огні. – Київ-Нью-Йорк, 1992.
16. *Horbal B.* Україńska Powstańcza Armia na Łemkowszczyźnie // *Łemkowie i Łemkoznaństwo w Polsce.* – Kraków, 1997; *Halczak B., Śmigiel M.* Działalność oddziału UPA Mychajło Fedaka “Smyrnego” w Beskidzie Niskim...; *Motyka G.* Tak było w Bieszczadach. Walki polsko-ukraińskie 1943–1948. – Warszawa, 1999; *Szcześniak A., Szota W.* Droga do nikąd. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. – Warszawa, 1973.
17. *Хрін С.* (Степан Стебельський). Зимою в бункері. Спогади-хроніка 1947/1948 // *Літописи УПА.* – Т. 30. – Торонто-Львів, 2000. – S. 475.
18. *Makar J.* Kwestia Bojków, Hucułów, Łemków, Rusinów wobec problemu jedności narodu ukraińskiego // *Łemkowie, Bojkowie, Rusini...* – S. 74.
19. *Pieradzka K.* Na szlakach Łemkowszczyzny. – S. 9. – Kraków, 1939; *Reinfuss R.* Łemkowie (opis etnograficzny). – Kraków, 1936. – S. 1.
20. *Syrnyk J.* Kwestia łemkowska w działalności Służby Bezpieczeństwa. In: *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa.* – Legnica-Zielona Góra, 2007. – S. 583.
21. *Halczak B., Śmigiel M.* Działalność oddziału UPA Mychajło Fedaka “Smyrnego” w Beskidzie Niskim w latach 1945–1948, “In Gremium. Studia nad historią, kulturą i polityką”. – Tom 1. – Zielona Góra, 2007. – S. 74.
22. *Misilo E.* Akcja “Wisła”. Dokumenty. – Warszawa, 1993. – S. 301.
23. *Bata A.* Bieszczady w ogniu. – Rzeszów, 1987. – S. 93.
24. *Звіт Анастасії Цесарської* // *Приватні матеріали автора.*
25. *Ibidem.* – S. 92.
26. *Федак М.* Денник з дій УПА на Західній Лемковщині. Рік 1946, машинопис // *Архів Анастасії Цесарської.*
27. *Motyka G.* Tak było w Bieszczadach. Walki polsko-ukraińskie 1943–1948. – Warszawa, 1999. – S. 372–374.
28. *Pisuliński J.* Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Rzeszowie wobec społeczności ukraińskiej 1944–1956 // *Służby Bezpieczeństwa Polski i Czechosłowacji wobec Ukraińców (1945–1989). Z warsztatów badawczych* (red. G. Motyka). – Warszawa, 2005. – S. 39.
29. *Motyka G.* Tak było w Bieszczadach. Walki polsko-ukraińskie 1943–1948. – Warszawa, 1999. – S. 372–374.
30. *Wałach S.* Był w Polsce czas... – Kraków, 1971. – S. 91.
31. *Ibidem.* – S. 93.
32. *Bata A.* Bieszczady w ogniu. – Rzeszów, 1987. – S. 212.
33. *Ibidem.* – S. 214.
34. *Pudło K.* Łemkowie. Proces wrastania w środowisko Dolnego Śląska 1947–1985, Wrocław 1987, s. 27.
35. *Mironowicz E.* Problem łemkowski w polityce władz PRL // *Łemkowie, Bojkowie, Rusini...* – S. 257.
36. *Sowa A.* Stosunki polsko-ukraińskie 1939–1947. Zarys problematyki. – Kraków, 1998. – S. 277.
37. *Misilo E.* Akcja “Wisła”. Dokumenty. – Warszawa, 1993. – S. 44, 138.
38. *Motyka G.* Tak było w Bieszczadach. Walki polsko-ukraińskie 1943–1948. – Warszawa, 1999. – S.372–374.
39. *Horbal B.* Україńska Powstańcza Armia na Łemkowszczyźnie // *Łemkowie i Łemkoznaństwo w Polsce.* – Kraków, 1997. – S. 56.
40. *Dmytryk I.* U lisach Łemkiwszczyzny. – Monachium, 1977. – S. 239.
41. *Szcześniak A., Szota W.* Droga do nikąd... – S. 526.
42. *Chomiak R.* Nasz łemkowski los... – S. 36–37.
43. *Хрін С.* (Степан Стебельський). Зимою в бункері. Спогади-хроніка 1947–1948 // *Літописи УПА.* – Т. 30. – Торонто-Львів, 2000. – С. 475.
44. *Motyka G.* Tak było w Bieszczadach... – S. 372–374.
45. *Wałach S.* Był w Polsce czas... – S. 86–87.
46. *Dmytryk I.* U lisach Łemkiwszczyzny. – Monachium, 1977. – S. 220–221.
47. *Федак М.* Спомини 1948 р., машинопис // *Archiwum Anastazji Cesarskiej.*

Bohdan Galchak

LEMKOS' RELATIONS WITH THE UKRAINIAN UPRISING ARMY

In the article the author analyses Ukrainian underground activity in Lemkivshchyna in 1945–1948 years.

Key words: Ukrainian Uprising Army, Ukrainian Nationalist Organization, partisan, Lemkivshchyna.